

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Φιλολογίας

Σαινσιμονισμός

Η «Ανατομία» ενός κινήματος

Μάθημα: Ιστορία Και Θεωρία Των Αναγνωστικών
Πρακτικών (ΓΣΓ 293)

Υπεύθυνη Καθηγήτρια: Ναούμ Ιωάννα

Επιμέλεια Εργασίας:
Μυλωνά Κυριακή

ΕΡΓΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΣΑΙΝ-ΣΙΜΟΝ

Η ζωή του Σαιν- Σιμόν, με τα σκαμπανεβάσματά της, μοιάζει με μυθιστόρημα. Περιλαμβάνει περιπέτειες, όπως η συμμετοχή του στον Πόλεμο της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας, απόγνωση και δράμα, με την ακραία δυστυχία που γνώρισε στις αρχές της δεκαετίας του 1810 ή ακόμα με την απόπειρα αυτοκτονίας το 1823, ανέκδοτα γεγονότα αληθινά η πλαστά. Μολαταύτα, θα μνημονεύσουμε τους βασικούς σταθμούς της ζωής του, επικεντρώνοντας την προσοχή μας κυρίως στη ρήξη που αντιπροσωπεύει ο Σαιν-Σιμόν σε σχέση με τη σκέψη του Διαφωτισμού, καθώς και στους δεσμούς που συνδέουν τη θεωρία του με το κίνημα του σαινσιμονισμού.

Ο Κλωντ-Ανρί ντε Ρουβουά ντε Σαιν-Σιμόν γεννήθηκε στο Παρίσι στις 17 Οκτωβρίου 1760, από παλαιά αριστοκρατική οικογένεια. Γνωρίζουμε ελάχιστα πράγματα για τα νεανικά του χρόνια, που τα πέρασε κατά κύριο λόγο στην Πικαρδία. Οι περισσότερες πληροφορίες που αφορούν αυτή την περίοδο είναι αμφίβολης αξιοπιστίας. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο νεαρός κόμης διατηρούσε μια δύσκολη σχέση με τον πατέρα του, τον Μπαλταζάρ- Ανρί.

Όπως και πολλά άλλα μέλη της τάξης του, ο Σαιν-Σιμόν επέλεξε να ακολουθήσει τη στρατιωτική σταδιοδρομία. Χάρη στην οικογενειακή προστασία, διορίστηκε ανθυπολοχαγός στο σύνταγμα της Touraine τον Ιανουάριο του 1778, ενώ τους επόμενους μήνες έγινε υπολοχαγός, και έπειτα λοχαγός στο ίδιο σύνταγμα. Αυτή η ταχύτατη προαγωγή δεν τον εμπόδισε να τα παρατήσει όλα, για να ενταχθεί στα γαλλικά στρατεύματα που πολεμούσαν στο πλευρό των εξεγερμένων Αμερικάνων το 1779.

Ωστόσο, εκείνο που θα αποδειχθεί καθοριστικό για τη συνέχεια της σταδιοδρομίας του ήταν όχι τόσο η πολεμική του δράση, όσο η άμεση επαφή του με τα δημοκρατικά ιδεώδη των εξεγερμένων. Ο ίδιος διέβλεψε ότι η Αμερικανική Επανάσταση θα σήμαινε την έναρξη μιας νέας εποχής για την πολιτική και ότι θα έφερνε σημαντική πρόοδο στον πολιτισμό καθώς και αλλαγές στο κοινωνικό καθεστώς που επικρατούσε τότε στην Ευρώπη.

Ο Σαιν-Σιμόν γύρισε στη Γαλλία το 1783, αναμένοντας αυτές τις «αλλαγές». Επανεντάχθηκε στον βασιλικό στρατό και στάλθηκε στην ανατολική Γαλλία, αλλά σύντομα βαρέθηκε και εγκατέλειψε το στράτευμα για να επιδοθεί σε ποικίλες δραστηριότητες. Το 1785, τον βρίσκουμε να ετοιμάζει από την Ολλανδία μια εισβολή στις αγγλικές Ινδίες, και, δυο χρόνια αργότερα, να ασχολείται μ' ένα σχέδιο διώρυγας που θα συνέδεε τη Μαδρίτη με τη θάλασσα. Έως την Επανάσταση, ο Σαιν-Σιμόν ήταν από εκείνους τους «ιππότες του τυχοδιωκτισμού», που διέσχιζαν την Ευρώπη ακολουθώντας το δέλεαρ των επιχειρήσεων και των μυθικών κερδών.

Το 1789 αποτέλεσε γι' αυτόν καμπή, αν και η στράτευσή του στο πλευρό της Επανάστασης ίσως δεν ήταν και τόσο ανυστερόβουλη όσο υπέθεσαν οι βιογράφοι του. Μια σειρά ενεργειών του, πάντως, μαρτυρεί την προσχώρησή του στη νέα πολιτική και κοινωνική τάξη πραγμάτων. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Εταιρείας του Λαού της ίδιας πόλης και δέχτηκε να διοικήσει προσωρινά την εθνοφυλακή, το 1793. Την ίδια χρονιά, επέλεξε να δεχτεί και το δημοκρατικό βάπτισμα και ονομάστηκε πολίτης Bonhomme.

Με αλλεπάλληλους, επιδέξιους χειρισμούς, ο Σαιν-Σιμόν κατάφερε να συγκεντρώσει μια πραγματική περιουσία, σε συνθήκες όχι και πολύ διαφανείς. Ακούραστος, απέκτησε επίσης, το 1795, σημαντικό αριθμό ακινήτων στο Παρίσι. Δυο χρόνια αργότερα, τον βρίσκουμε επικεφαλής μιας επιχείρησης δημόσιων μέσων μεταφοράς. Παρά τις διαβεβαιώσεις πίστης που έδωσε στο νέο πολίτευμα, ο Σαιν-Σιμόν κατηγορήθηκε για αντεπαναστατικές πράξεις και φυλακίστηκε στην Αγία Πελαγία τον Δεκέμβριο του 1793. μεταφέρθηκε στη φυλακή του Λουξεμβούργου, απ' όπου θα αποφυλακιστεί τον Οκτώβριο της επόμενης χρονιάς, έχοντας από θαύμα γλιτώσει την γκιλοτίνα.

Αυτή την εποχή έγινε σαφής η κλίση του στη φιλοσοφία. Συνειδητοποιώντας τα κενά της πνευματικής του μόρφωσης, κατέφυγε σε μια πρωτότυπη μέθοδο για να τα καλύψει. Για να αποκτήσει καλή γνώση του φυσικού κόσμου και των νόμων που τον διέπουν, εγκαταστάθηκε απέναντι από την Πολυτεχνική Σχολή. Επί τρία χρόνια, η περιουσία που απέκτησε κερδοσκοπώντας τού επέτρεψε να δέχεται τους καλύτερους μαθητές της Σχολής και να επωφελείται από τις γνώσεις τους. Αργότερα, το ίδιο έκανε και με τους φοιτητές της Ιατρικής Σχολής.

Αυτή η παράξενη πορεία μύησης ενίσχυσε την πεποίθησή του ότι είχε αποστολή να μεταρρυθμίσει τη φιλοσοφία και την επιστήμη του καιρού του. Ο γάμος του, που πραγματοποιήθηκε εσπευσμένα το 1801 και τελείωσε ακόμα πιο γρήγορα μ' ένα διαζύγιο, δεν τον απομάκρυνε καθόλου από το σκοπό που είχε θέσει στον εαυτό του. Ο σκοπός αυτός διακρίνεται σ' ένα από τα πρώτα του κείμενα, ένα προσχέδιο μιας νέας εγκυκλοπαίδειας, που απευθυνόταν στην Εταιρεία του Λυκείου το 1802. Λίγο αργότερα, εκδόθηκαν τα *«Γράμματα ενός κατοίκου της Γενεύης στους συγχρόνους του»*, έργο στο οποίο ο Σαιν-Σιμόν προτείνει την εκ βαθέων αναδιοργάνωση της επιστήμης, η οποία θα οδηγούσε σε μια κοινωνική αναγέννηση και θα αχρήστευε τις υπάρχουσες πολιτικές δομές. Σ' αυτό το έργο εμφανίζονται μερικά από τα βασικά θέματα του μεταγενέστερου στοχασμού του Σαιν-Σιμόν, όπως η αντικατάσταση της κοινωνίας των ιεραρχικών τάξεων του Παλαιού Καθεστώτος από μια κοινωνία τάξεων, οι οποίες διαφοροποιούνται με βάση τις παραγωγικές δραστηριότητές τους.

Αφοσιωμένος στη φιλοσοφική σκέψη, ο Σαιν-Σιμόν αμελούσε το ζήτημα των χρημάτων, κι έτσι η περιουσία του μειωνόταν συνεχώς, ώσπου το 1806 είναι σχεδόν κατεστραμμένος οικονομικά. Με την υποστήριξη του Diard, ενός πρώην υπηρέτη του, ο Σαιν-Σιμόν αφοσιωνόταν όλο και περισσότερο στα σχέδιά του για μεταρρύθμιση της επιστήμης και της κοινωνίας. Το 1807 και το 1808, εκδόθηκαν οι δυο τόμοι του φιλόδοξου έργου του *Introduction aux travaux scientifiques du XIXe siècle*, το οποίο ο συγγραφέας απηύθυνε στα μέλη της Ακαδημίας, με στόχο να τους πείσει ότι έκαναν σοβαρό λάθος που ευνοούσαν τις επιμέρους επιστήμες σε βάρος της γενικής επιστήμης. Παρά την αδιαφορία με την οποία ο επιστημονικός κόσμος υποδέχτηκε αυτή την αποκάλυψη, ο Σαιν-Σιμόν επέμεινε με μια σειρά επιστολών προς τα μέλη του Ινστιτούτου και του Γραφείου Γεωγραφικού Μήκους, καθώς και με το *Σχεδιάσμα μιας νέας εγκυκλοπαίδειας*. Ωστόσο, η επιστημονική κοινότητα δεν τον έπαιρνε στα σοβαρά.

Ο θάνατος του Diard το 1810 του στέρησε το μοναδικό στήριγμά του. Η ακραία φτώχεια στην οποία βρισκόταν τον εμπόδισε να εκδώσει τα νέα του έργα, το *Εργασία για την παγκόσμια βαρύτητα*, καθώς και ένα *Υπόμνημα για την επιστήμη του ανθρώπου*, στα οποία αναζητεί έναν και μοναδικό νόμο ικανό να εφαρμοστεί τόσο στον φυσικό κόσμο, όσο και στον άνθρωπο και την κοινωνία. Το 1814, η υλική του κατάσταση βελτιώνεται και παρατηρείται μια στροφή στις ιδέες του. Η λέξη *βιομηχανία* θα γίνει έκτοτε όρος-κλειδί στα κείμενα του Σαιν-Σιμόν. Προσδιορίζει το σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων, σε αντίθεση με αυτές που έχουν μοναδικό

αποτέλεσμα να συντηρούν τις στείρες διαιρέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Με αυτή την οπτική, οι εισοδηματίες και οι ευγενείς που ζουν από την εργασία των άλλων, νομίζοντας ότι είναι ανώτεροι από αυτούς, ή ακόμα και οι νομικοί που τρέφονται με τις δικολαβίες, δεν ανήκουν στην παράταξη της βιομηχανίας και των βιομηχάνων. Σε αυτή την «παράταξη» θέλει να απευθύνεται ο Σαιν-Σιμόν. Την παροτρύνει να πάρει την εξουσία, να οδηγήσει την κοινωνία, αντικαθιστώντας την πολιτική και τις κακοδαιμονίες της με μια ορθολογική διοίκηση. Σχεδόν όλα τα δημοσιεύματα της εποχής της Παλινόρθωσης κινούνται γύρω από αυτό το θέμα. Οι τοποθετήσεις υπέρ της βιομηχανίας βρίσκουν πολύ περισσότερο ακροατήριο απ' ότι οι προτάσεις για τη μεταρρύθμιση της επιστήμης.

Η «παραβολή» που δημοσιεύει το Νοέμβριο του 1819 τον καθιστά οριστικά πρόσωπο της φιλελεύθερης αντιπολίτευσης. Στο κείμενο αυτό, ο Σαιν-Σιμόν φαντάζεται αρχικά τη Γαλλία στερημένη από τους πιο διακεκριμένους επιστήμονες και βιομήχανους. Αντιθέτως, δε θα συνέβαινε τίποτα το δυσάρεστο αν εξαφανιστούν τα μέλη της βασιλικής οικογένειας. Η δολοφονία του δούκα de Berry, που κατείχε εξέχουσα θέση στον κατάλογο των αχρήστων, στις 13 Φεβρουαρίου 1820, οδήγησε τη δικαιοσύνη να στραφεί εναντίον του Σαι-Σιμόν για ηθική αυτουργία στη δολοφονία. Η δίκη, την οποία κατάφερε να κερδίσει, ενίσχυσε τη φήμη του. Μια ομάδα φίλων και οπαδών δημιουργείται γύρω του. Μερικές από τις πιο σημαντικές παρουσίες είναι ο γραμματέας του Ωγκύστ Κοντ και ο νεαρός τραπεζίτης Ολέντ Ροντρίγκ, που έγινε ένα από τα πρόσωπα-κλειδιά του κινήματος.

Απογοητευμένος από το γεγονός ότι οι ιδέες του αργούσαν να θριαμβεύσουν, ο Σαιν-Σιμόν αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει το 1823. Τον επόμενο χρόνο, η ρήξη του με τον Κοντ τον πείραξε βαθιά. Τους τελευταίους μήνες της ζωής του, ο Σαιν-Σιμόν νόμιζε ότι βρήκε την οργανική αρχή, που θα επέτρεπε στη μετεπαναστατική κοινωνία να ξεπεράσει τις κοινωνικές διαιρέσεις, σε μια νέα θρησκεία που προοριζόταν να αντικαταστήσει τον Χριστιανισμό. Σε αυτή τη νέα θρησκεία, το δόγμα και η λατρεία δεν θα είχαν μεγάλη σημασία. Το μόνο που μετρούσε ήταν η ηθική, μια κοινωνική ηθική που βασιζόταν στα αισθήματα αδελφότητας και αλληλοβοήθειας. Οι περισσότεροι από τους φίλους και οπαδούς του είδαν σε αυτό αλλαγή προσανατολισμού, σχεδόν προδοσία σε σχέση με το επιστημονικό και ερευνητικό πνεύμα που ενέπνεε τα προηγούμενα κείμενά του. Μόνο αργότερα, το έργο του Nouveau christianisme θα μελετηθεί από τους σαινσιμονιστές.

Ο Σαιν-Σιμόν αρρώστησε τον Απρίλιο του 1825 και πέθανε στις 19 Μαΐου 1825.

Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟΥ PRODUCTEUR

Συγκεντρωμένοι γύρω από το νεκρικό κρεβάτι του Σαιν-Σιμόν, οι πιο πιστοί φίλοι του ορκίστηκαν να διαδώσουν τις ιδέες του. Τι καλύτερος τρόπος για να επηρεάσει κανείς την πνευματική κίνηση από μια εφημερίδα, που θα ξανάπιανε τα βασικά θέματα. Αυτός ήταν ο προορισμός της εφημερίδας Le Producteur. Journal de l'industrie, des sciences et des beaux-arts (= Ο Παραγωγός. Εφημερίδα της βιομηχανίας, των επιστημών και των καλών τεχνών), που ιδρύθηκε την 1^η Ιουνίου 1825, και της οποίας τα πρώτα φύλλα κυκλοφόρησαν τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς. Η εφημερίδα ήταν στην αρχή εβδομαδιαία, και έπειτα μηνιαία για λόγους οικονομικούς.

Την επομένη του θανάτου του Σαιν-Σιμόν, ως κυριότερος μαθητής του εμφανίζεται ο Ολέντ Ροντρίγκ, πρώην βοηθός στην Πολυτεχνική Σχολή. Ωστόσο, στην περιπέτεια του Producteur, θα επισκιαστεί από δυο νεοφερμένους: τον Πρόσπερ Ανφαντέν και

τον Σαιντ-Αμάν Μπαζάρ. Γοητευμένοι από το σχέδιο, αυτοί οι δυο προσχωρούν στην ομάδα των πρώτων σαινσιμονιστών, για να γίνουν σύντομα οι ηγέτες της.

Ο Producteur, πραγματική μήτρα του σαινσιμονισμού, δεν κράτησε παρά ένα τμήμα από την κληρονομιά του Σαιν-Σιμόν. Αφήνοντας κατά μέρος το *Nouveau christianisme* και το μήνυμά του για χειραφέτηση, που ήταν πολύ ριζοσπαστικό για να γίνει άμεσα κατανοητό, οι συντάκτες της εφημερίδας υιοθέτησαν το σχέδιο μιας κοινωνίας, στην οποία η πολιτική θα παραχωρούσε τη θέση τη στα επιστημονικά και τεχνικά στελέχη. Για να λειτουργήσει μια τέτοια κοινωνία, χρειαζόταν μια «λατρεία», που θα επέτρεπε στο λαό να συμμεριστεί τις ιδέες και τα συνθήματα των ηγετών του. Εξαρχής, λοιπόν, ο σαινσιμονισμός παρουσιάζει μια θρησκευτική διάσταση, η οποία ενισχύεται όλο και περισσότερο με τον καιρό.

Πολλά άρθρα του Producteur ασχολούνταν με την πολιτική οικονομία και αντέκρουαν τις φιλελεύθερες ιδέες. Η εφημερίδα διακήρυσσε ότι επιδιώκει να αντικαταστήσει τον ελεύθερο ανταγωνισμό με το συνεταιρισμό των εργαζομένων. Η ανάπτυξη αυτής της πίστης σε μεγάλη κλίμακα ήταν μέρος του προγράμματος που προωθούσε η εφημερίδα. Αυτή η πρόταση αποτέλεσε πάντα έναν από τους ισχυρότερους άξονες στην οικονομική σκέψη του σαινσιμονισμού.

Από τις επιστήμες ως τις πιο πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις, από τη λογοτεχνία ως τις καλές τέχνες, ο Producteur πρότεινε μια προοδευτική και ταυτόχρονα κριτική ανάγνωση της επικαιρότητας. Το ατομικό διάβημα του Σαιν-Σιμόν, τα μνημόνια και τις προκηρύξεις του, που συχνά έφεραν τη σφραγίδα του παράδοξου, τα διαδεχόταν τώρα ένας συλλογικός στοχασμός, ο οποίος σύντομα άρχισε να διαχειρίζεται με αρκετή ελευθερία την κληρονομιά που επικαλούνταν.

Ο Producteur διέκοψε την έκδοσή του μετά από ένα χρόνο. Μια απόπειρα επανέκδοσής του το 1828 απέτυχε. Αλλά η ώθηση που έδωσε η εφημερίδα θα αποδειχθεί καθοριστική. Μεταξύ 1826 και 1829-30, οι νέες προσχωρήσεις στο κίνημα του σαινσιμονισμού πολλαπλασιάστηκαν. Νέοι μηχανικοί, που οι περισσότεροι ήταν απόφοιτοι της Πολυτεχνικής Σχολής, νομικοί και γιατροί συνδέονται με την ομάδα. Ένα πραγματικό κίνημα διαμορφώθηκε γύρω από τις ιδέες που είχε διαδώσει ο Producteur. Η συστηματοποίηση αυτών των ιδεών αποτέλεσαν το σώμα μιας ολοκληρωμένης θεωρίας.

ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΣΑΙΝΣΙΜΟΝΙΣΜΟΥ

Γύρω στο 1830, οι σαινσιμονιστές ολοκλήρωσαν την επανερμηνεία της διδασκαλίας του Σαιν-Σιμόν, τον οποίο οι περισσότεροι δεν είχαν καν γνωρίσει. Η νέα ερμηνεία απέκτησε αξιωματική διατύπωση στους δυο τόμους του έργου *Doctrine de Saint-Simon* (=Θεωρία του Σαιν-Σιμόν), που συντάχθηκε συλλογικά υπό τη διεύθυνση των Μπαζάρ και Ανφαντέν. Οι δυο τόμοι εκθέτουν τη φιλοσοφία της ιστορίας που επεξεργάστηκε το κίνημα, τη διάγνωσή του για την παρούσα κατάσταση του πολιτισμού, και τέλος παρουσιάζουν την οργανική κοινωνία που οραματιζόταν. Ο σαινσιμονισμός ήθελε να δώσει μια συνολική απάντηση στα προβλήματα του ανθρώπου και της κοινωνίας, κατά το πρότυπο του μεσαιωνικού Καθολικισμού. Ήθελε να είναι μήνυμα ελπίδας και συγχρόνως επιστήμη, θρησκεία, φιλοσοφία.

Στους δυο τόμους του *Doctrine* αποσαφηνίζεται η θεώρηση της ιστορίας που είχε σκιαγραφήσει ο ίδιος ο Σαιν-Σιμόν. Η μελέτη της ιστορίας οδηγεί σε μια σχεδόν συνολική αμφισβήτηση των κοινωνικών δομών της Γαλλίας της Παλινόρθωσης(1815-30) και της Μοναρχίας του Ιουλίου(1830-48). Για τους

σαινσιμονιστές, οι εν λόγω δομές φέρουν πράγματι τα σημάδια των διαιρέσεων που εμφανίστηκαν από τον καιρό της Μεταρρύθμισης, πρώτα θρησκευτικών και εν συνεχεία πολιτικών και οικονομικών. Όπως και ο Φουριέ, οι σαινσιμονιστές καταγγέλλουν τη σκληρότητα μιας κοινωνίας που κυριαρχείται από το παραταξιακό πνεύμα και τα ταξικά συμφέροντα. Οι συγκρούσεις που διαπερνούν αυτή την κοινωνία είναι για τους σαινσιμονιστές ένδειξη του «κριτικού» χαρακτήρα της συγκεκριμένης περιόδου. Ωστόσο, την ίδια στιγμή που αναγόρευαν την ιστορία σε επιστημονική γνώση, οι σαινσιμονιστές περιορίζαν τη δικαιοδοσία. Ήθελαν να είναι προφήτες μιας νέας οργανικής εποχής.

Για τους σαινσιμονιστές, ο παγκόσμιος συνεταιρισμός των ανθρώπων αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας του μέλλοντος. Μετά από αιώνες ένοπλου αγώνα, αυτός ο συνεταιρισμός πρέπει να είναι ταυτόχρονα υλικός και πνευματικός. Ακολουθώντας κατά βήμα τον Σαιν-Σιμόν, ο οποίος είχε δώσει έμφαση στη βιομηχανική στροφή της μετεπαναστατικής Γαλλία και της Ευρώπης, οι συγγραφείς του Doctrine φαντάζονταν μια οργανική εποχή οπότε η παραγωγική δραστηριότητα θα είχε τα πρωτεία και δεν θα συναντούσε κανένα εμπόδιο. Ενώ οι φιλελεύθεροι οικονομολόγοι υπερασπίζονταν τους νόμους της αγοράς, οι σαινσιμονιστές, αντίθετα, θεωρούσαν ότι ο ελεύθερος ανταγωνισμός αποτελεί ένα από τα κύρια εμπόδια για την πρόοδο της βιομηχανίας. Στη θέση του ελεύθερου ανταγωνισμού οι οπαδοί του Σαιν-Σιμόν ήθελαν να βάλουν την ειρηνική οργάνωση της εργασίας, που βασίζεται στην ορθολογική κατανομή των εργαλείων, της γης, των μηχανών, των κεφαλαίων. Όμως, μια τέτοια κατανομή προϋποθέτει ότι θα ξεπεραστούν τα εμπόδια που ορθώνει ο απόλυτος χαρακτήρας της ιδιοκτησίας. Στο όνομα αυτής της αρχής, οι σαινσιμονιστές αμφισβητούσαν και το δικαίωμα της κληρονομιάς. Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Le Globe θα εμφανιζόταν σύντομα το σύνθημα για κατάργηση όλων των προνομίων καταγωγής. Σε αυτή την πλήρως οργανωμένη κοινωνία του μέλλοντος, η ατομική ελευθερία δεν έχει μεγαλύτερη θέση από την ισότητα.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Μέχρι το 1830, ο σαινσιμονισμός βρισκόταν εκτός πολιτικής σκηνής, έστω κι αν λογομαχούσε περιστασιακά με τους πολέμιους του μέσω του Producteur. Κρίνοντας από τις πρώτες προσχωρήσεις στον σαινσιμονισμό, ο Μπαζάρ, ο Ανφαντέν και οι σύντροφοί τους οραματίζονταν τη σταδιακή στράτευση των ελίτ στην υπόθεσή τους. Οι ελίτ καλούνταν να μεταρρυθμίσουν την πίστη και να οργανώσουν την παραγωγική εργασία. Σε μια επόμενη φάση, ο λαός θα προσηλυτιζόταν, χάρη στη συνδυασμένη συμβολή της θρησκείας και της τέχνης.

Η Επανάσταση του Ιουλίου (27-29 Ιουλίου 1830) έρχεται να διαταράξει αυτό το ωραίο σχήμα, θυμίζοντας στους σαινσιμονιστές ότι η πραγματική διαδικασία μετασχηματισμού της κοινωνίας είναι πιο περίπλοκη. Έτσι, αναγκάστηκαν να επανεξετάσουν την ελιτιστική αντίληψή τους για την κοινωνική αλλαγή, εξαιτίας της απρόσμενης απήχησης που είχαν στους εργάτες των μεγάλων πόλεων. Ενισχυμένος με εκατοντάδες οπαδούς που περίμεναν από τον Μπαζάρ να τοποθετηθεί σε διάφορα επικαιρικά ζητήματα, ο σαινσιμονισμός αποκτούσε, σχεδόν άθελά του, πολιτική υπόσταση.

Όταν την επομένη της Επανάστασης του 1830 η Globe, που είχε για καιρό υπερασπιστεί φιλελεύθερες ιδέες, πέρασε στα χέρια των σαινσιμονιστών, άρχισε να αντανakλά τους δισταγμούς τους. Με το πρόσχημα ότι έπρεπε να επισπεύσει τη χειραφέτηση των ευρωπαϊκών λαών, η εφημερίδα ήταν φιλοπόλεμη τους πρώτους

μήνες της Μοναρχίας του Ιουλίου. Έπειτα, όμως, εγκαινίασε μια θεαματική στροφή, για να καταλήξει στις ειρηνικές θέσεις του Doctrine, ενώ παράλληλα επιβεβαιωνόταν η αυξανόμενη επιρροή του Ανφαντέν σε βάρος του Μπαζάρ. Επιθυμώντας να διαφοροποιηθούν από τους δημοκράτες αλλά και από τους μοναρχικούς, από τους φιλελεύθερους αλλά και από τους αντιπάλους τους, οι σαινσιμονιστές δεν κατάφεραν να μετατρέψουν τη θεωρία τους σε συνεκτικό πρόγραμμα δράσης. Παρόλο που ο σαινσιμονισμός απέβλεπε σε μια ενιαία θεωρία, το μήνυμά τους έμοιαζε περισσότερο με συμβιβασμό, παρά με σύνθεση.

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΣΑΙΝΣΙΜΟΝΙΣΜΟΥ ΓΥΡΩ ΣΤΟ 1830

Στα δέκα χρόνια που κράτησε η ιστορία του, από το 1825 ως το 1835 περίπου, ο σαινσιμονισμός μεταμορφωνόταν συνεχώς. Το κίνημα συγκροτήθηκε από λίγους οπαδούς του Σαιν-Σιμόν και κατέληξε να περιλαμβάνει πολλές εκατοντάδες μέλη- γύρω στα 500-600 στο απόγειό του, το 1831-32. Ενώ αρχικά απευθυνόταν σε ένα καλλιεργημένο κοινό, ικανό να κατανοήσει τις διατριβές περί πολιτικής οικονομίας του Producteur και του Doctrine, ο σαινσιμονισμός απέκτησε βαθμιαία μια διάσταση αυθεντικά λαϊκή, καθώς το μήνυμά του διαδόθηκε στους τεχνίτες και τους εργάτες.

Στην κορυφή της ιεραρχίας βρισκόταν η ανώτερη διεύθυνση, δηλαδή ο Μπαζάρ και ο Ανφαντέν, και εν συνεχεία μόνο ο Ανφαντέν, μετά τη διαμάχη που προέκυψε μεταξύ των δύο «Ανώτατων πατέρων» στα τέλη του 1831. Ακολουθούσαν η δεύτερη και η τρίτη βαθμίδα, όπου βρίσκονταν οι άλλοι οπαδοί, και τέλος μια βαθμίδα προπαρασκευαστική, που υποδεχόταν τους νεοφώτιστους για να του μιήσει. Οι περισσότεροι από αυτούς τους οπαδούς ανήκαν στην αστική τάξη.

Ωστόσο, αυτή η ιεραρχημένη οργάνωση δεν αποτελούσε παρά τμήμα μόνο του σαινσιμονισμού. Γύρω από αυτή, στο Παρίσι όπως και στην επαρχία, δημιουργήθηκαν δίκτυα που απαρτίζονταν από συγγενείς των οπαδών, ή απλώς από ανθρώπους στους οποίους η διδασκαλία αυτή κινούσε την περιέργεια. Ο σαινσιμονισμός παρουσιάζει διπλή όψη: από τη μια, μια ιεραρχία που θύμιζε τις δομές της Καθολικής Εκκλησίας από την άλλη, ένα νεφέλωμα πολύ πιο συγκεχυμένο, κάτι μεταξύ θρησκευτικής αίρεσης και κινήματος απόψεων. Η πολυπλοκότητα του σαινσιμονισμού απορρέει εν μέρει και από το ευρύ φάσμα των τεχνικών προπαγάνδας που χρησιμοποιούσε. Στη Γαλλία της δεκαετίας του 1830, ο σαινσιμονισμός ήταν ένα από τα πρώτα ουτοπικά κινήματα που χρησιμοποίησε συστηματικά τεχνικές που του εξασφάλιζαν ένα νέου είδους ακροατήριο, προσεκτικό αλλά και επιπόλαιο σε αρκετές περιπτώσεις.

ΟΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ ΤΟΥ ΣΑΙΝΣΙΜΟΝΙΣΜΟΥ

Η προπαγάνδα του σαινσιμονισμού βασιζόταν καταρχήν στη συστηματική χρήση του κηρύγματος. Στα τέλη του 1831, το κίνημα οργάνωσε, στο Παρίσι, εννέα δημόσια μαθήματα τη βδομάδα. Ορισμένα από τα μαθήματα αυτά απευθυνόταν σε κοινό αστών, ενώ άλλα προοριζόταν για τους εργάτες. Οι σαινσιμονιστές αποδείχθηκαν ταλαντούχοι ρήτορες, πότε ορθολογιστές και πότε λυρικοί, άλλοτε καταγγέλλοντας την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων και άλλοτε επαγγέλλομενοι την ευτυχία του μέλλοντος.

Εκτός από τις τακτικές διδασκαλίες υπήρχαν και οι αποστολές στην επαρχία. Μερικές γνώριζαν μεγάλη επιτυχία και κατέληγαν σε αλυσιδωτές προσχωρήσεις, παρόλο που ο ερχομός των σαινσιμονιστών προκαλούσε ταραχή στους οπαδούς της καθεστηκυίας τάξης. Έτσι μετά από πολλές αποστολές στη Νότια Γαλλία, δημιουργήθηκαν οι «εκκλησίες» του Μονπελιέ και της Τουλούζ. Η γεωγραφική κατανομή αυτών των δικτύων φαίνεται να εξαρτάται κυρίως από την παρουσία ή την απουσία φανατικών προπαγανδιστών, ικανών να προκαλέσουν αλληπάλληλες προσχωρήσεις. Όσοι από αυτούς πείστηκαν, σχημάτισαν «εκκλησία», η οποία θα αποτελέσει ένα από τα πιο στέρεα ερείσματα του σαινσιμονισμού.

Τα αποτελέσματα υπήρξαν λιγότερο λαμπρά στο εξωτερικό, όπου κατευθύνονταν επίσης πολλές αποστολές. Εκεί, το μήνυμα του σαινσιμονισμού φαινόταν πολύ γενικό και αφηρημένο. Η φιλοδοξία των σαινσιμονιστών να δημιουργήσουν μια μονολιθική Εκκλησία αντί να ξεκινήσουν από την ίδρυση αυτόνομων κοινοτήτων μικρού μεγέθους, κατά το πρότυπο της «αρμονίας» του Όουεν ή των φαλανστηρίων του Φουριέ, αποδείχθηκε αντίθετη προς τον αγγλο-σαξονικό προγραμματισμό και τις προτεσταντικές παραδόσεις.

Εκτός από τα κηρύγματα και τις αποστολές, οι οπαδοί του Σαιν-Σιμόν χρησιμοποιούσαν και άλλους τρόπους για να διαδώσουν το μήνυμά τους. Οι ηγέτες του κινήματος οργάνωναν τακτικά εσπερίδες, προσελκύοντας μέλη της παρισινής πνευματικής και καλλιτεχνικής ελίτ, καθώς και επιφανείς ξένους, όπως ο Γερμανός ποιητής Χάινριχ Χάινε. Η γοητεία του Ανφαντέν έκανε θαύματα κατά τη διάρκεια αυτών των εκδηλώσεων. Οι εργάτες, από την πλευρά τους, στο τέλος των εκπαιδευτικών συνεδριάσεων που οργανώνονταν γι' αυτούς, πήγαιναν σε μια αίθουσα στις παρυφές της Belleville για να φάνε και να χορέψουν. Στη ζωή της «εκκλησίας» ή της «οικογένειας» των σαινσιμονιστών υπήρχαν τελετές, όπως γάμοι, βαφτίσια, δημόσιες ομολογίες πίστης, παρελάσεις στους δρόμους με σχηματισμούς και τραγούδια, που άφηναν έκπληκτους τους θεατές. Φιλοδοξώντας να αντικαταστήσει τον Καθολικισμό, ο σαινσιμονισμός έδινε ιδιαίτερη σημασία στο πρωτόκολλο. Στις αρχές της δεκαετίας του 1830, ιδίως στο Παρίσι, ο σαινσιμονισμός αποκτούσε, εκτός των άλλων, και χαρακτήρα θεάματος. Επίσημος και φιλικός, θεατρικός και οικείος, αυτός ο θεαματικός χαρακτήρας χάριζε στο κίνημα μια φήμη που δεν θα μπορούσε να του προσφέρει από μόνη της η θεωρητική συζήτηση.

Ο Τύπος αποτελούσε, πάντως, το βασικότερο μέσο προπαγάνδας. Ωστόσο, την επομένη της Επανάστασης του 1830, ο Organisateur επισκιάστηκε από την εφημερίδα Le Globe. Η Globe είχε υπερασπιστεί φιλελεύθερες θέσεις κατά την περίοδο της Παλινόρθωσης. Μέσω ενός από τους ιδρυτές της η εφημερίδα πέρασε στα χέρια των σαινσιμονιστών.

Πραγματικό «επικοινωνιακό πρόγραμμα», δηλαδή η στρατηγική που επεξεργάστηκαν οι σαινσιμονιστές για να κάνουν τον κόσμο να μιλά γι' αυτούς, περιλάμβανε επίσης την «αξιοποίηση» εντύπων που δεν τους ανήκαν. Η αξιοποίηση αυτή μπορεί να γινόταν με άμεσο τρόπο (για παράδειγμα, οι συντάκτες της Globe συχνά αναδημοσίευαν αποσπάσματα από άρθρα του επαρχιακού Τύπου, όταν έκριναν ότι συμβάδιζαν με τη θεωρία), αλλά συνήθως ήταν έμμεση, με τη μορφή της πολεμικής που εξαπέλυαν κατά των αντιπάλων τους. Οι γελοιογραφίες που δημοσιεύονταν στον εικονογραφημένο Τύπο αποτελούσαν επίσης μέρος αυτής της στρατηγικής. Οι σαινσιμονιστές δεν επιχείρησαν να εμποδίσουν αυτή την παραγωγή εικόνων και σκίτσων που τους αναπαριστούσαν ως εκκεντρικούς ή τσαρλατάνους. Μαζί με τα βιβλία και τις μπροσούρες τους, οι σαινσιμονιστές κυκλοφορούσαν ύμνους και τραγούδια, επιχειρώντας, όπως και με τις εκπαιδευτικές συνεδριάσεις και τα δημοσιεύματά τους, να απευθυνθούν σε διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες.

Χάρη σε αυτό το ευρύτατο φάσμα προπαγανδιστικών τεχνικών, οι οπαδοί του Σαιν-Σιμόν έγιναν δημόσια πρόσωπα. Δεν άφηναν κανένα αδιάφορο και προκαλούσαν πολλές εχθρικές αντιδράσεις, αλλά και συμπάθειες, τόσο στην αστική τάξη των «ικανών», όσο και στον λαό.

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΟ ΚΙΝΗΜΑ

Φαίνεται ότι τον σαινσιμονισμό τον διαπερνούσε μια «θηλυκή» διάσταση. Εξάλλου, η χειραφέτηση της γυναίκας εμφανίζεται από την αρχή στο πρόγραμμα του κινήματος. Η αυξανόμενη διεύρυνση του ακροατηρίου του κινήματος σε γυναικείο κοινό περιλάμβανε και μέλη της αστικής τάξης, όσο και εκπροσώπους των λαϊκών τάξεων. Πολλές γυναίκες συμμετείχαν πλήρως στη ζωή του κινήματος. Ακόμα περισσότερες γυναίκες παρακολουθούσαν τα κηρύγματα και διάβαζαν τα δημοσιεύματα των σαινσιμονιστών. Ένας ολόκληρος τόμος της αλληλογραφίας της Globe, με επιστολές γυναικών που είχαν σταλεί στην εφημερίδα, μαρτυρεί ότι το μήνυμα του σαινσιμονισμού διασταυρώθηκε με τις διεκδικήσεις για την αυτονομία και για το δικαίωμα έκφρασης που θα αποτελέσουν ένα από τα θεμέλια του φεμινισμού. Γοητευμένες από το λόγο των σαινσιμονιστών, ορισμένες γυναίκες εξέφραζαν εντούτοις δυσπιστία για μια θεωρία της οποίας η γενναιοδωρία θα μπορούσε να αμφισβητηθεί.

Σε αντίθεση με τους άλλους συνδρομητές της Globe, οι γυναίκες που απευθύνονταν στην εφημερίδα κατάγονταν απ' όλα τα κοινωνικά στρώματα. Επίσης, το ύφος τους είναι πιο αποφασιστικά πνευματικό ή θρησκευτικό. Για πολλές γυναίκες, η προσχώρηση στον σαινσιμονισμό αντιπροσώπευε μια καθοριστική στροφή, την επιβεβαίωση της αυτονομίας τους και των δικαιωμάτων τους. Την επομένη της Επανάστασης του 1830, ο σαινσιμονισμός αντιπροσώπευε κάτι πολύ περισσότερο από μια ελπίδα: τους πρόσφερε την ευκαιρία να αποδείξουν ότι οι ικανότητές τους μπορούσαν να συγκριθούν με εκείνες των αντρών.

Το εύρος των ευκαιριών που δίνονταν στις γυναίκες παρέμενε, ωστόσο, περιορισμένο. Σε ομιλία του στις 27 Νοεμβρίου 1831, ο Ανφαντέν ανέθετε τον προσηλυτισμό στα άρρενα μέλη του κινήματος, μέχρι να συμφωνηθεί ποια θα ήταν η θέση των γυναικών στη νέα Εκκλησία και στη νέα κοινωνία.

Η ΡΗΞΗ

Η ρήξη του Μπαζάρ και του Ανφαντέν στο τέλος του 1831 δυσαρέστησε τους αναγνώστες της Globe. Παίρνοντας τη μορφή πραγματικού σχίσματος, αμαύρωσε την αγιογραφική εν μέρει εικόνα που είχαν οι ίδιοι δημιουργήσει. Ωστόσο, αντί να προκαλέσει την απομάκρυνση οπαδών, το σχίσμα φαίνεται πως ενίσχυσε τους δεσμούς που τους ένωναν με το κίνημα.

Η προσήλωση αυτή πιθανόν οφείλεται στο γεγονός ότι ο σαινσιμονισμός δεν προσλαμβάνονταν μόνο ως μια ακόμη οικονομική, πολιτική και θρησκευτική θεωρία, πλάι στον φιλελευθερισμό, στα δημοκρατικά πιστεύω, ή στον κοινωνικό Καθολικισμό, ρεύματα που ισχυρίζονταν ότι πρόσφερε λύση στα δεινά της εποχής. Για πολλούς, αντιπροσώπευε μια στράτευση, και κυρίως μια πρακτική. Γύρω στο 1835, η δυναμική του σαινσιμονικού κινήματος είχε οριστικά ανακοπεί. Σχεδόν όλοι οι Πολυτεχνίτες που είχαν προσχωρήσει κάποια στιγμή στον σαινσιμονισμό τον εγκατέλειψαν, άλλοτε λόγω πίεσης της οικογένειάς τους ή της υπηρεσίας τους,

άλλοτε λόγω της απογοήτευσης που προκάλεσε η ρήξη με τον Μπαζάρ, και άλλοτε λόγω της ανικανότητας του κινήματος να αλλάξει πραγματικά τις συνθήκες ζωής της «πιο πολυάριθμης και πιο φτωχής τάξης».

ΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΕΛΠΙΔΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΕΙΣ

Η δημιουργία της βαθμίδας των εργατών επιχειρούσε να ανταποκριθεί στις ελπίδες που επενδύονταν στο σαινσιμονισμό. Σε αντίθεση με τα ανώτερα κλιμάκια της ιεραρχίας, η βαθμίδα αυτή είχε πολύ πιο σοφή πρακτική σκοπιμότητα. Εκτός από τη διδασκαλία της θεωρίας στους τεχνίτες και τους εργάτες, το ζητούμενο ήταν να προωθηθεί ο συνεταιρισμός τους σε θέματα κατοικίας, θέρμανσης και διατροφής, ώσπου να επεκταθεί αυτή η συνεργατική αρχή και την παραγωγική διαδικασία, σύμφωνα με τις αρχές του σαινσιμονισμού. Μερικά από τα προνόμια που παρέχονταν στους εργάτες, οι οποίοι προσχωρούσαν στο σαινσιμονισμό, ήταν η διαγραφή των χρεών από δάνεια που μπορεί να είχαν συνάψει, καθώς και ιατρική παρακολούθηση από γιατρούς μέλη του κινήματος.

Η «ομολογία πίστης» αποτελούσε σημαντικό ορόσημο στο δρόμο που έπρεπε να διανύσει ο τεχνίτης ή ο εργάτης ώσπου να ενταχθεί πλήρως στη σαινσιμονική οικογένεια. Η «ομολογία» γινόταν δημόσια, μπροστά στα κύρια μέλη της ιεραρχίας, παίρνοντας έτσι επίσημο χαρακτήρα. Σημαντικό στοιχείο ήταν η αποκήρυξη του Καθολικισμού. Σε πολλούς οπαδούς του σαινσιμονισμού, η απόρριψη του Καθολικισμού είχε κάτι το επιφανειακό, αφού τελικά τον αντικαθιστούσαν μ' ένα μήνυμα που του έμοιαζε πολύ στην πράξη. Οι ομολογίες πίστης που αποσπώνται εν τω μεταξύ από τους εργάτες, χωρίς να τους διευκρινίζεται η ακριβής έννοια που έχει η πανθεϊστική κατεύθυνση της σαινσιμονικής θεωρίας, μοιάζουν περισσότερο με ιδεολογική χειραγώγηση.

Κατά την Παλινόρθωση και τη Μοναρχία του Ιουλίου, αυτός ο κόσμος των τεχνιτών και εργατών αποδείχθηκε ιδιαίτερος ευάλωτος στις ανατροπές της οικονομικής συγκυρίας, που συμπίεζαν τους μισθούς. Συνέπεια της δύσκολης αυτής εποχής ήταν ότι πολλοί τεχνίτες και εργάτες ζούσαν σε απόλυτη στέρηση, έστω κι αν κάποιοι τα κατάφερναν καλύτερα από άλλους. Τα εισοδήματα των ελών της «βαθμίδας των βιομηχάνων» παρουσίαζαν σημαντικές ανισότητες. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, δεν είναι παράξενο που πολλοί τεχνίτες και εργάτες συνωστίζονταν στο κατώφλι της «βαθμίδας των βιομηχάνων», με την ελπίδα ότι θα τους αναθέσουν δουλειά.

Τον Ιανουάριο του 1832, η οργάνωση ανασυγκροτήθηκε και μετονομάστηκε «βαθμίδα των βιομηχάνων». Η κρίση του κινήματος, η οποία προκλήθηκε από τη δίκη και τη φυλάκιση του Πρόσπερ Ανφαντέν και του Μισέλ Σεβαλιέ, είχε ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση της «βαθμίδας των βιομηχάνων».

Ο σαινσιμονισμός κατέχει ιδιαίτερη θέση στη γέννηση των σοσιαλιστικών ιδεωδών. Δεν πρόκειται για προεϊκασμά τους, ούτε καν για το μονοπάτι που οδηγεί προς τη σαφή διατύπωσή τους, αλλά μάλλον για ένα είδος ιντερμέδιου. Η αποτυχία της «βαθμίδας των βιομηχάνων» αποδεικνύεται πιο πλούσια σε διδάγματα από τις λιγοστές επιτυχίες της, καθώς επέτρεψε στους ανθρώπους του λαού να συνειδητοποιήσουν με σαφήνεια τα όρια μιας διαδικασίας χειραφέτησης που είχαν αναλάβει κάποιοι άλλοι, δηλαδή η σαινσιμονική ιεραρχία, αστοί και επαγγελματίες, που τους αντιμετώπιζαν με πατερναλιστικό τρόπο.

ΤΟ ΟΡΙΣΤΙΚΟ ΤΕΛΟΣ

Στις μεγάλες απεργίες του 1840, ή στις μέρες του Φεβρουαρίου και του Ιουνίου του 1848, ο σαινσιμονισμός δεν ήταν παρά μια ανάμνηση για τους περισσότερους από εκείνους που είχαν πιστέψει στις υποσχέσεις του. Άλλα ουτοπικά κινήματα είχαν εν τω μεταξύ πάρει τα ηνία: το «εταιρικό σχολείο» που διεύθυνε ο βασικός οπαδός Σαρλ Φουριέ ή οι Ικάριοι, που ασπάζονταν τη διδασκαλία του Ετιέν Καμπέ.

Ο ΣΑΙΝΣΙΜΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι επιρροές του σαινσιμονισμού στην Ελλάδα των πρώτων δεκαετιών έχουν ήδη εντοπιστεί από την ελληνική ιστοριογραφία, όπως έχουν εντοπιστεί και η ποικιλία και η αντιφατικότητά τους. Πρόκειται, στην πραγματικότητα, για θραύσματα ιδεών, για επιλεκτικά αποσπάσματα από τη θεματική του, είτε προς την κατεύθυνση ενός ανήσυχου, αμφισβητιακού κοινωνικού προβληματισμού, είτε προς εκείνη της τεχνικής και οικονομικής ανάπτυξης, που δεν συγκροτούν όμως σε καμιά περίπτωση ολοκληρωμένη προσχώρηση στο σύνολο του «δόγματος». «Αίρεση» χαρακτηρίστηκε ο σαινσιμονισμός από το σύνολο σχεδόν των σχολιαστών του στον ελληνικό Τύπο της εποχής, και όχι μόνον από εκείνους για τους οποίους η ορθοδοξία ήταν καταστατικά και εκ προοιμίου «ο ιδεολογικός αντίπαλος των δυτικοφερμένων θεωριών», αλλά και από τους φιλοευρωπαίους, προοδευτικούς, εκσυγχρονιστές ή πρώιμους «κοινωνιστές».

Εξάλλου, ο ισχυρός ακόμη απόηχος της Γαλλικής Επανάστασης, το ενεργό, σε όλη την Ευρώπη, μέτωπο φιλελευθερισμός/απολυταρχία, με τα διακυβεύματα της ελευθερίας και της δημοκρατίας, αποτελούσαν ισχυρά αντίβαλα σε μια παθητική προσοικείωση του σαινσιμονικού λόγου.

Ο κεφαλονίτης Φραγκίσκος Πυλαρινός, ο εισηγητής της λέξης «κοινωνισμός» που με ασφάλεια έχει θεωρηθεί σαινσιμονιστής από τους έλληνες μελετητές, αφού αυτός εξέθεσε με συστηματικό τρόπο τη σαινσιμονική θεωρία με τα «Μαθήματα πολιτικά» του στην εφημερίδα *Ήλιος* τον Αύγουστο του 1833, ουσιαστικά αποσιώπησε τη θρησκευτική της διάσταση. Ο Πυλαρινός επαγγέλλεται τον «παγκόσμιον κοινωνισμόν», εννοώντας, μάλλον, την επικοινωνία, τη συνεργασία, ή και την αλληλεγγύη. Αλλά το γαλλικό πρωτότυπο του όρου (*socialisme*), που εμφανίζεται εκείνη ακριβώς την εποχή για να δηλώσει το αντίπαλο δέος προς τον ατομισμό (*individualisme*), είναι δημιούργημα του Pierre Leroux, ο οποίος είχε εγκαταλείψει το σαινσιμονισμό το 1831. Τάξεις και ιεραρχίες δεν υπάρχουν στη σκέψη του, ενώ είναι εμφανή τα αποτυπώματα του Διαφωτισμού.

Ο Παναγιώτης Σοφιανόπουλος, ο κατά τον Κορδάτο εισηγητής του ουτοπικού σοσιαλισμού στην Ελλάδα, στο λόγο του οποίου έχουν, επίσης, εντοπιστεί ίχνη σαινσιμονικών ιδεών, μοιάζει καταρχήν πιο δεκτικός σε ευρύτερο φάσμα των ιδεών αυτών, καθώς υιοθετεί και τη φεμινιστική οπτική του σαινσιμονισμού. Απέρριπτε, όμως, ρητά την θεοκρατική πλευρά του, και συνεπώς τον σαινσιμονισμό ως συνολικό δόγμα. Ο Σοφιανόπουλος κατασκευάζει τελικά ένα δικό του «εκλεκτικό ιδεολογικό σχήμα», στο οποίο όμως η ιδέα της οικονομικής ανάπτυξης κατέχει κεντρική θέση.

Η εγγραφή των αδελφών Αλέξανδρου και Παναγιώτη Σούτσου στο πεδίο του σαινσιμονισμού είναι πρόσφατη, καθώς δύσκολα χωρούσαν οι λόγιοι φαναριώτες στη γενεαλογία της σοσιαλιστικής σκέψης. Και όμως, οι Σούτσοι βρίσκονταν πιο κοντά στους γάλλους πρωταγωνιστές του κινήματος. Οι απόηχοι σαινσιμονικών ιδεών στα λογοτεχνικά κείμενα των Σούτσων έχουν ήδη ανιχνευτεί. Οι αναφορές των Σούτσων, λογοτεχνικές ή μη, στους κοινωνικούς προβληματισμούς του σαινσιμονισμού παραμένουν πολύ γενικές και αόριστες. Δύσκολα θα περίμενε κανείς κάτι διαφορετικό, αν στη Γαλλία του 1830 οι εμπειρίες της νέας βιομηχανικής κοινωνίας ήταν πενιχρές, στην Ελλάδα ήταν ανύπαρκτες. Γι' αυτό και οι όποιες προσλήψεις τέτοιων ιδεών ευκολότερα καταφεύγουν στον συμβολικό λόγο. Στην πραγματικότητα, με τους Σούτσους η πλάστιγγα κλίνει ήδη προς την αναπτυξιακή-τεχνοκρατική εκδοχή του σαινσιμονισμού. Αυτή η εκδοχή του σαινσιμονισμού είχε, τελικά, και στην Ελλάδα, μικρή μεν αλλά ανθεκτικότερη επιρροή. Η επαγγελία της προόδου μέσω της ανάπτυξης της βιομηχανίας, των συγκοινωνιών και των τραπεζών διασταυρώθηκε με υπαρκτά και φλέγοντα ζητούμενα, στο Ναύπλιο του 1833-1834. Με αυτές τις ιδέες συνδέθηκε και το πέραςμα των γάλλων σαινσιμονιστών από την Ελλάδα, και ιδίως του Γουσταύου ντ' Εϊχτάλ. Η επιρροή του σαινσιμονισμού στην Ελλάδα δεν εξαρτήθηκε, βέβαια, από την παρουσία των Γάλλων μελών του κινήματος στη χώρα. Η παρουσία, ωστόσο, και η δράση ορισμένων σαινσιμονιστών στη χώρα μας άφησαν μακροπρόθεσμα ένα ανθεκτικότερο αποτύπωμα αυτής της εκδοχής του σαινσιμονισμού. Οι γνώσεις μας για τους σαινσιμονιστές που ήρθαν στην Ελλάδα έχουν αρκετά κενά. Την παρουσία των σαινσιμονιστών στην Ελλάδα την γνωρίζουμε χάρη στον Δημήτριο Βικέλα, ο οποίος δημοσίευσε στην *Εστία* του 1886, δύο μήνες μετά το θάνατο του Γουσταύου ντ' Εϊχτάλ, αποσπάσματα από ημερολογιακές σημειώσεις του και έξι επιστολές του από την εποχή της διαμονής του στην Ελλάδα. Το δημοσίευμα του Βικέλα αξιοποιήθηκε, κάπως περιθωριακά, από την ιστοριογραφία από τον Κορδάτο και τον Μοσκόφ. Ο Γουσταύος ντ' Εϊχτάλ (1802-1886) ήρθε στην Ελλάδα λόγω της επιθυμίας να γνωρίσει την Ανατολή, η οποία συνέγειρε τότε αρκετούς σαινσιμονιστές. Γόνος οικογένειας τραπεζιτών με κλάδους στη Γαλλία και στο Μόναχο και με σχέσεις με τη βαυαρική αυλή και τα δάνεια του ελληνικού κράτους, ο Γουσταύος σύντομα εκδήλωσε την πρόθεση να εργαστεί στον ελληνικό κρατικό μηχανισμό. Ο Εϊχτάλ διορίστηκε σύμβουλος στο «Γραφείο Δημοσίου Οικονομίας», που ιδρύθηκε με το διάταγμα της 9/21 Μαΐου 1834. Το γραφείο ασχολήθηκε τα πρώτα χρόνια με τον αποικισμό. Ο Εϊχτάλ επένδυσε το σχέδιο με το όραμα των συνεταιρισμών για όλες τις τάσεις του «ουτοπικού σοσιαλισμού», και ιδίως για τους οπαδούς του Σαρλ Φουριέ και του Ρόμπερτ Όουεν. Το σχέδιο, όμως, δεν ευοδώθηκε. Ωστόσο, η πιο ανθεκτική επιρροή του σαινσιμονικού πνεύματος στην Ελλάδα υπήρξε η δημιουργία ενός μικρού ανθρώπινου πυρήνα στον ελληνικό κρατικό μηχανισμό, ο οποίος διατήρησε ένα πνεύμα μέριμνας για «υλική πρόοδο» της χώρας. Τον Ιούνιο του 1835, μετά την ενηλικίωση του Όθωνα και την απομάκρυνση του Κωλέττη, ο Εϊχτάλ παραιτήθηκε και εγκατέλειψε την Ελλάδα. Ο Εϊχτάλ θα ξανασυναντηθεί με τα ελληνικά ενδιαφέροντα όταν θα προτείνει την υιοθέτηση της ελληνικής ως κοινής γλώσσας της διπλωματίας, κίνηση που νομιμοποιεί το διάβημα του Βικέλα να τον εντάξει στη χορεία των φιλελλήνων.

Μια ανάγνωση των πολιτικών κειμένων των Σούτσων έξω από το πρίσμα της παραδεδομένης εικόνας τους δείχνει ότι το κοινωνικό όραμα των δυο ποιητών πηγαίνει πέρα από την επιθυμία ενός σύγχρονου συντακτικού πολιτεύματος. Γιατί παρά το γεγονός ότι είναι στενά μπλεγμένοι στις συγκρούσεις των συγκεκριμένων πολιτικών παρατάξεων (έχει ειπωθεί ότι υποστηρίζουν τη «γαλλική» μερίδα του συντακτικού κόμματος), οι θέσεις που διατυπώνουν σε αρκετά κείμενά τους στον *Ήλιο* αναπαράγουν ορισμένες από τις ιδέες ενός πρώιμου ουτοπικού σοσιαλισμού· για την ακρίβεια απόψεις του Σαιν-Σιμόν, οι οποίες γνώριζαν στη Γαλλία σημαντική απήχηση κατά το τέλος της δεκαετίας του 1820 (εποχή που οι Σούτσοι βρίσκονταν στο Παρίσι). Οι σχέσεις των δυο ποιητών με τον Φραγκίσκο Πυλαρινό, τον θεωρούμενο πρώτο Έλληνα σοσιαλιστή, είναι γνωστές, αφού δύο «σαινσιμονικά» κείμενα του Πυλαρινού βρίσκονται δημοσιευμένα στον *Ήλιο*. Αυτό που δεν έχει προσεχτεί είναι ότι η εφημερίδα των Σούτσων δεν αποτελεί απλώς έναν χώρο φιλοξενίας των ιδεών ενός φίλου, αλλά είναι η ίδια όργανο διάδοσης ιδεών. Όταν μάλιστα θυμηθούμε ότι στο Ναύπλιο αυτή την εποχή έχει καταφύγει μια ομάδα Γάλλων οπαδών του Σαιν-Σιμόν (μέλη της οποίας, κατ' εισηγήσιν του Κωλέττη, έχουν καταλάβει καίριες οργανωτικές θέσεις στη διοίκηση του νέου κράτους), και ότι η ομάδα αυτή μαζί με Έλληνες διανοούμενους έχουν συγκροτήσει «Σαινσιμωνικήν Εταιρείαν», είναι φυσικό να σκεφτούμε ότι οι Σούτσοι δεν θα πρέπει να ήταν αμέτοχοι σ' αυτήν την κίνηση και ότι ο *Ήλιος* θα πρέπει να εξέφραζε τις απόψεις ενός ευρύτερου κύκλου ανθρώπων.

Για να εκτεθούν κάποια παραδείγματα· η ένταση των παρακάτω στίχων του Αλέξανδρου Σούτσου:

*Από της υπουλότητος το ζωντανόν σχολείον,
του βδελυκτού εγωισμού το βρομερόν αγχείον...¹*

αισθάνομαι ότι περιέχει κάτι από το πάθος με το οποίο οι οπαδοί του Σαιν-Σιμόν καταδίκάζαν τον εγωισμό· η ακόλουθη στροφή του ίδιου:

*Δεν ανήκω εις καμμίαν Κομματάρχου μας μερίδα,
αλλ' εις όλην την πατρίδα.
Έως σήμερα φατρία έθνους δεν εσχεδιάσθη,
κι Αρχηγός εκείνης είμαι, ήτις έτι δεν επλάσθη.²*

θα πρέπει να εκφράζει λιγότερο ένα γενικό πατριωτικό συναίσθημα και περισσότερο μία συγκεκριμένη πολιτική επιθυμία, αφού η αναφορά στο ασχημάτιστο ακόμη στην Ελλάδα κόμμα του έθνους φαίνεται να παραπέμπει σε κάτι ανάλογο μ' εκείνο το σύνολο των παραγωγικών τάξεων, το οποίο ο σαινσιμονισμός αποκαλεί εθνικό κόμμα, αντιπαραθέτοντάς το στο αντιθετικό κόμμα. Εναντίον αυτής της παρασιτικής τάξης, και όχι εναντίον της συμπεριφοράς συγκεκριμένων προσώπων, φαίνονται να κατευθύνονται οι ποιητικές επιθέσεις και του Παναγιώτη Σούτσου κατά των υπουργών, των στρατηγών και των εισαγγελέων, ενώ στην ευτυχημένη ζωή της μελλοντικής τέλει κοινωνίας φαίνονται ν' αναφέρονται οι στίχοι του:

*Προς σας το βλέμμα έχομεν
όσοι εν μέσω τρέχομεν
επωφελών αγώνων.
Ω άνθρωποι αόριστοι
ω γενεαί αγνώριστοι
των ερχομένων χρόνων!*
.....
*Διά της φαντασίας μου
εις της μελαγχολίας μου
τας συννεφώδεις ώρας,
ω γενεαί ηδύνομαι
στού μέλλοντος ν' αφίνωμαι
τας αοράτους χώρας.³*

Άλλωστε ο Παναγιώτης στο ποίημά του «Η Πινυξ των Αθηνών» αναφέρεται ρητά στον κοινωνισμό:

*Ω αρχαίαι της Ελλάδος εποχαί δυο μεγάλοι!
Στέλλουσα τριακοσίας αποικίας της το πάλοι,
του κοινωνισμού τον σπόρον εις την γην εναποθέτει,
κι ένα τίκτει σοφόν κόσμον εις τρεις χιλιάδας έτη!⁴*

Αναφορά του όρου κοινωνισμός υπάρχει και στον Λέανδρο και στον Εζόριστο του 1831, μάλιστα με όρους που δείχνουν ότι το πολιτικό πιστεύω των δύο αδερφών συμφωνεί και ως προς τις ιστορικές καταβολές του, αφού θεωρούν και οι δυο κοιτίδα του κοινωνισμού την Αργολίδα. Αναφωνεί ο ήρωας στο μυθιστόρημα του Παναγιώτη:

«Αργολίς! στάδιον ευρύ μεγάλων ενθυμήσεων! Φυγάδες Αιγύπτιοι ναυαγήσαντες παρακατέθεσαν το πάλοι εις την παρθένον σου γην την σποράν του κοινωνισμού· εκυοφόρησας, και την πεφωτισμένην Ευρώπην εγέννησας...
Εκ των σπλάγχων σου η παλαιά Ελλάς εξήλθεν· εκ των σπλάγχων σου και η νέα».⁵

Στην τριτοπρόσωπη αφήγηση του Εζόριστου τα ίδια περίπου λέει ο αφηγητής:

«Επέρασεν ύστερον από την δενδρόφυτον Τίρυνθα, και ύστερον από τους Αποβάθμους, όπου το πάλοι απέβη ο Δαναός, φέρων εις την Ελλάδα τα πρώτα σπέρματα του κοινωνισμού, και όπου, κατά το 1833, έμελλε να αποβή νέος Δαναός, ο Βασιλεύς της Ελλάδος»».⁶

Η παρομοίωση του Όθωνα με τον Δαναό, ο οποίος, ως βασιλιάς του Άργους, δίδαξε στους ανθρώπους την καλλιέργεια της γης, τη διοχέτευση των υδάτων και την άρδευση των αγρών, είναι προφανές ότι υπαγορεύεται από το πρότυπο του Σαιν-Σιμόν: αφενός από τα δεδομένα της κοινωνικής θεωρίας του, που έβλεπε την ανάπτυξη της γεωργίας ως μία από τις βασικές οδούς προς την κοινωνική τελειοποίηση, και αφετέρου από τη συνήθεια των συγκριτικών του αναδρομών στην αρχαιότητα.

Στην αρχική μορφή του *Λεάνδρου*, που είχε τίτλο *Αι περιπλανήσεις μου* και που δημοσιεύεται ως σειρά ταξιδιωτικών επιστολών στον *Ήλιο* με την υπογραφή Περιηγητής, η σαινσιμονική διάσταση είναι ορατότερη. Ο σοσιαλιστικός τόνος γίνεται αισθητός σε ορισμένα του σημεία. Η ισχυρή αντιεξουσιαστική διάθεση του πρωταγωνιστή και ο ασίγαστος «έρως της ελευθερίας» φανερώνουν άνθρωπο με συγκεκριμένο πολιτικό όραμα. Ο Λεάνδρος είναι ένας ουτοπικός σοσιαλιστής που λυγίζει τελικά κάτω από το βάρος της ρομαντικής μελαγχολίας.

Το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε και για τον *Εξόριστο*, μολονότι στο μυθιστόρημα του Αλέξανδρου ο ήρωας δεν αυτοκτονεί, όπως στον *Λεάνδρο*, αλλά απομακρύνεται από τον κόσμο, γεγονός που οφείλεται στην τροπή που παίρνουν τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας. Ο «ενδεδυμένος την αρματωλικήν στολήν» Εξόριστος είναι ένας φουστανελοφόρος σαινσιμονιστής. Όπως όλοι οι ουτοπιστές, που φλέγονται από ιδέες αφηρημένες και ανέφικτες, «στερείται από τα μικρά εκείνα πλεονεκτήματα, τα τόσον αναγκαία εις την πρακτικήν ζωήν», και υπάρχουν μέσα του «θέρμη ακατάσβεστος και χορδαί τινες παραδόξως κινούμεναι». Όπως οι αντικοφορμιστές μαθητές του Σαιν-Σιμόν, φαίνεται πολλάκις παράξενος στα μάτια του κόσμου. Η ανακάλυψη μιας πρώιμης σοσιαλιστικής αναζήτησης στον *Εξόριστο του 1831* καθιστά το μυθιστόρημα περισσότερο ενδιαφέρον.

Πότε οι Σούτσοι γνωρίζουν το έργο του Σαιν-Σιμόν είναι δύσκολο να το προσδιορίσουμε με ακρίβεια. Όσο για τη διάρκεια των σαινσιμονικών τους πεποιθήσεων, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι ο Αλέξανδρος τις διατηρεί έως τουλάχιστον τον πρώτο καιρό έπειτα από τη μεταπολίτευση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1843. Στον *Περιπλανώμενο*, απευθύνει στην αθηναϊκή νεολαία, που του είχε παρασταθεί κατά τη δίκη, το εξής μήνυμα:

*Της βασιλείας των λαών, της μη εχούσης τέλος,
η ροδοδάκτυλος ηώς, ω νέοι ανατέλλει·
την ζωογόνον δρόσον της και τα χαράγματά της
ανήγγειλεν ο άγρυπνος Αλεκτρυών Γαλάτης
με την εξ άρκτου φθάσασαν φωνήν εις μεσημβρίαν·
πιστεύετε, πιστεύετε, εις την Ελευθερίαν·
την οικουμένην η Θεά, ιδέτε, μεταλλάττει·
τα πλήθη έθνη γίνονται, πατρίδες των τα Κράτη,
και οι ενός υπήκοοι ανάκτων συμπολίται·
αι μάχαι παύουν· των λαών η έρις συζητείται
εις μίαν ειρηνοποιόν Βουλήν Αμφικτυόνων,
αντί δε της δυνάμεως ο λόγος άρχει μόνον.⁷*

Ο δημόφιλος Σούτσος επαναλαμβάνει εδώ ορισμένες από τις βασικές θέσεις της πολιτικής θεωρίας που διατύπωνε πριν από δέκα χρόνια στον *Ήλιο*.

Διαφοροποιημένη από εκείνη του αδερφού του είναι η πορεία των σαινσιμονικών ιδεών του Παναγιώτη Σούτσου. Βαθύτερα θρησκευόμενος από τον Αλέξανδρο και περισσότερο ελκυόμενος από τις κατευθύνσεις του τελευταίου έργου του Σαιν-Σιμόν (*Ο Νέος Χριστιανισμός*, 1825) και των οπαδών του, ο Παναγιώτης θ' ακολουθήσει την οδό ενός χριστιανικού σοσιαλισμού, ο οποίος γίνεται εμφανής σε ορισμένα άρθρα του στην εφημερίδα *Η αναγεννηθείσα Ελλάς*, που εξέδιδε δίγλωσση. Πολύ σύντομα το μήνυμα της χριστιανικής βίβλου θα διαποτίσει ακόμη περισσότερο τις ιδέες του Παναγιώτη οδηγώντας τον στη διαμόρφωση μιας θεωρίας, στην οποία το περιεχόμενο του σαινσιμονικού νεοχριστιανισμού αναπλάθεται σύμφωνα με τον χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας. Η διατύπωση αυτής της θεωρίας γίνεται με τον εκτεταμένο

πρόλογο του δράματός του *Ο Μεσσίας* (1839), ο οποίος μαζί με το δράμα αποτελούν ένα κοινωνικοπολιτικό μανιφέστο.

Η κοινωνική ουτοπία απογυμνώνεται, στο έργο, σχεδόν πλήρως από τις υλικές προϋποθέσεις και το επιστημονικό υπόβαθρό της, διατηρώντας ωστόσο τη σοσιαλιστική της βεβαιότητα. Η υπέρβαση των παθών της σάρκας και η πνευματοποίηση του κοινωνικού οράματος δείχνουν ότι ο Σούτσος βρίσκεται με τον *Μεσσία* πλησιέστερα στις τελευταίες ιδέες του Σαιν-Σιμόν παρά στις μετέπειτα αναζητήσεις των μαθητών του, που δεν περιφρονούσαν τη σάρκα και την ύλη, όπως ο πριν από αυτούς χριστιανισμός, αλλά προσπαθούσαν να τις συγχωνεύσουν με το πνευματικό στοιχείο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αλέξανδρος Σούτσος, Σάτυραι, Εν Ύδρα [1827] («Σάτυρα τρίτη»).
2. Το τετραστιχο χρησιμοποιείται ως motto στην *Ελληνικήν Πλάστιγγα* (Εν Αθήναις 1836).
3. Παναγιώτης Σούτσος, *Ποιήσεις*, Εν Ναυπλίω 1831, σ.120-121.
4. Παναγιώτης Σούτσος, *Η κιθάρα*, Εν Αθήναις 1835,σ. 114-115.
5. Π. Σούτσος, *Ποιήσεις*, σ.119· Αλ. Σούτσος, *Ο Εξόριστος του 1831*, Φιλολογική επιμέλεια Νάσος Βαγενάς, Νεφέλη, Αθήνα 1996, σ.62.
6. Ο Λεάνδρος, Εν Ναυπλίω 1834, σ.68. κατά την πρώτη δημοσίευση του αποσπάσματος, στο οποίο περιέχεται αυτό το χωρίο (*Ήλιος*, αρ. 38, 17 Νοεμβρίου 1833, σ.151), στη θέση του όρου *κοινωνισμός* βρίσκεται ο όρος *κοινωνικός πολιτισμός*.
7. Πράξις Δευτέρα, σκηνή Β΄.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Στην ιστορία του 19^{ου} αιώνα, ο σαινσιμονισμός αντιπροσώπευε ένα σύντομο επεισόδιο, αξιοσημείωτο για την έντασή του, καθώς και για τα στερεότυπα και τους μύθους που πολύ γρήγορα συνδέθηκαν μαζί του. Από τον εκσυγχρονισμό του τραπεζικού συστήματος ως την ανάπτυξη των σιδηροδρόμων, από τη γένεση των σοσιαλιστικών ιδεών ως την ακαταμάχητη άνοδο των επιχειρηματικών κύκλων, πολλές αλλαγές πιστώθηκαν στους οπαδούς του Σαιν-Σιμόν, ενώ οι σχέσεις που αυτοί συνέχισαν να διατηρούν μεταξύ τους και κατά τη διάλυση του κινήματος συχνά θεωρήθηκαν ένα είδος μασονίας, ισχυρής όσο και εκτεταμένης. Αντικρούοντας τη σημασία αυτή του σαινσιμονικού «επεισοδίου», αρκετοί ιστορικοί αμφισβήτησαν τον πραγματικό ρόλο του σαινσιμονισμού στον εκσυγχρονισμό της Γαλλίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Antoine Picon, *Οι σαινσιμονιστές. Ορθός λόγος, φανταστικό, ουτοπία*, (μτφ. Χρονοπούλου Μαρίνα), Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2007
- Νάσος Βαγενάς, «Ο ουτοπικός σοσιαλισμός των αδελφών Σούτσων» στον τόμο: *Από τον Λέανδρο στο Λουκή Λάρα*
- Υδατογράφημα περιεχομένων και λογότυπο Α.Π.Θ, διαδίκτυο

